

SOCIOLOGIJA RADNE ORGANIZACIJE

SLOBODAN VUKIĆEVIĆ

Filozofski fakultet

Nikšić

1. Predmet sociologije rada

Sociologija rada se javlja kao posebna grana u sklopu razvoja sociologije. Industrijska revolucija neminovno skreće pažnju sociologije sa razmatranja globalnih društvenih fenomena religioznog, moralnog, ekonomskog, pravnog karaktera, kojima se pretežno bavila krajem XIX vijeka, na praktične probleme industrijskog razvoja i posljedice koje je on nužno izazvao. Ovakva preorijentacija sociologije odražava se u sociološkim izučavanjima života i rada radnika u modernoj industriji. Tako se sociologija rada preorijentiše na probleme industrije, a to znači da se javlja kao industrijska sociologija. Međutim, nakon prvih istraživanja sociolozi uviđaju da svoja interesovanja ne mogu svesti na probleme radnika na njihovom radnom mjestu. Porodica, mjesto i uslovi stanovanja, obrazovanje, politička pripadnost i drugi bitni elementi radnikovog ukupnog društvenog položaja odražavaju se na njegova ponašanja na radnom mjestu. Prema tome, sociološka analiza mora sve ove faktore uzeti u obzir. Industrijska sociologija takvim širenjem kruga interesovanja prelazi u sociologiju rada.

Predmet sociologije rada se različito definiše.

U knjizi *Industrijska sociologija* američki sociolozi Miller i Form ističu: »Ovo je knjiga o radu u kojoj se posebna pažnja poklanja ljudima što rade i socijalnim odnosima među njima. Sociologija odnosa na radu proučava ljude na poslovima u tvornici, kod kuće, u trgovini, uredu, bolnici, rudniku i državnoj upravi.«* Z. Fridman piše da sociolozi izučavaju »različite grupe koje stvaraju ljudi između sebe u procesu rada«. U francuskoj sociološkoj literaturi preovladava mišljenje da sociologija rada treba, prije svega, da izučava kompleksno sve društvene grupe koje se konstituišu u procesu proizvodnog rada. Engleski sociolog Skot definiše sociologiju rada kao »posebnu sociološku disciplinu koja izučava industriju, njene tekovine i njen odnos prema širem društvu«. Poljski sociolog Šćepanski definiše sociologiju rada kao »deo sociologije koji se bavi radom kao društvenim procesom – uticajem društvenih uslova na motive, tok, intenzitet i rezultate rada – kao i ispitivanjem posljedica koje rad prouzrokuje u strukturi, djelovanjima i razvoju širih i užih ljudskih grupa.«**

* D. S. Miller – V. H. Form: *Industrijska sociologija*, »Panorama«, Zagreb 1966.

** Određivanje predmeta u francuskoj, engleskoj i poljskoj sociologiji dato je prema: dr Ilija Stanujčić: *Sociologija rada* - grupa autora, Beograd 1973.

Dr Ilija Stanojčić ističe da sociologija rada mora da izučava: nastanak i razvoj industrije, osnovne organizacije koje su proizašle iz same industrijske proizvodnje (preduzeće, sindikalne i druge političke i klasične organizacije) institucije za obrazovanje radnika i rukovodećih kadrova, radnička naselja i njihovo integrisanje u globalno društvo, promjene u društvenim strukturama koje izaziva razvijena industrijska proizvodnja, odnose: organizacija preduzeća – tip vlasništva, organizacija – ličnost, rukovođenje organizacija preduzeća, osnovne institucije rada i života u industriji: kontrola, sistem odgovornosti, sistem nagrađivanja i napredovanja, radničko participiranje u upravljanju – u Jugoslaviji posebno radničko samoupravljanje, šire posljedice rada u industriji i društvenom životu uopšte, definisanje rada, klasifikacije njegovih raznih formi i rasta koje se pojavljuju u ljudskim grupama i ispitivanje i interpretiranje svih društvenih i personalnih posljedica rada.

Uglavnom možemo reći da je sociologija rada posebna grana sociologije koja treba da se bavi osnovnim problemima: društvenog položaja čovjeka, konstituisanja različitih društvenih grupa, njihovim karakterom, inter i intragrupnim odnosima i uopšte organizacijama i društvenim odnosima u procesu tekućeg rada u okviru određene globalne društvene strukture. To znači da sociologija rada, prilikom naučnih istraživanja i analize društvenog položaja čovjeka, društvenih grupa i društvenih odnosa u procesu tekućeg rada mora uzeti u obzir uticaj svih bitnih faktora »sa strane« i ako oni nijesu u direktnoj funkciji u procesu rada.

Ovakvim određenjem predmeta sociologije rada omogućava se precizno sagledavanje njenog odnosa sa opštom sociologijom, svim posebnim sociologijama i drugim naukama. Ona koristi saznanje opšte sociologije o opštim društvenim fenomenima i saznanja posebnih sociologija u teorijsko-metodološkom pristupu prilikom izučavanja društvenog položaja čovjeka, društvenih grupa, organizacija i društvenih odnosa u procesu tekućeg rada u okviru određene globalne društvene strukture.

U ovom smislu sociologija rada koristi i saznanja drugih nauka i to ne samo društvenih. Tako se izučavanja sociologije rada ne svode na tekuću problematiku, dnevnu problematiku, dnevnu politiku, odnosno na površno opisivanje te problematike, već na otkrivanje suštinskih veza i odnosa u najbitnijim porama rada i njegovog uticaja na društveni život. Njena analiza dobija karakter uzročno-posljedične analize bitnih društvenih fenomena, na osnovu koje se otkrivaju najznačajnije pokretačke snage progresivnog prevladavanja postojeće strukture određenog društva ka opštem društvenom progresu.

2. Sociologija radne organizacije

Radna organizacija kao osnovni oblik proizvodnog udruživanja ljudi ima svoju dugu istoriju, raznovrsne oblike organizacije i specifične veze i odnose sa globalnom strukturom društva zavisno od karaktera društvenog sistema u određenom društvu. Bez obzira na izvjesne razlike radna organizacija se u svakom društvu javlja kao jedna od osnovnih ćelija. Zbog toga sociološko proučavanje radne organizacije je ne samo značajno nego i neophodno za svako ozbiljnije objašnjenje bitnih društvenih procesa i odnosa. Ovo se posebno odnosi na savremeno društvo.

3. Radna organizacija u strukturi jugoslovenskog društva

Institucionalno-pravni i programski koncept razvoja sistema sociološkog samoupravljanja predviđa kao osnovni pravac društvenog razvoja transformaciju *preduzeća u asocijaciju*.

Preduzeće je osnovni oblik proizvodnog organizovanja ljudi u klasnim društvima. Organizatori i upravljači procesom rada su vlasnici sredstava za proizvodnju dok se radnici javljaju samo kao izvršioc i motivisani prije svega ekonomskom nuždom.

Asocijacija je osnovni oblik proizvodnog udruživanja slobodnih proizvođača koji sa sredstvima u društvenom vlasništvu neposredno organizuju rad, upravljaju procesom rada i izvršavaju vlastite i društveno usaglašene planske proizvodne zadatke. Da li je u dosadašnjem razvitku socijalističkog samoupravnog jugoslovenskog društva otvoren proces transformacije preduzeća u asocijaciju? Ako jeste, kakvog je intenziteta? Šta je jugoslovenska radna organizacija zadržala od oblika preduzeća, a šta je poprimila od pretpostavljenih karakteristika asocijacije? Poštujući Marksov metod analize za valjane odgovore na postavljena pitanja neophodno je istražiti osnovne karakteristike proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa u radnoj organizaciji.

3.1. Proizvodne snage: čovjek i sredstva za proizvodnju

Čovjek i njegov položaj u radnoj organizaciji

Društveni položaj čovjeka (ne radnika jer je svaki radnik prije svega čovjek) u radnoj organizaciji je prvo pitanje sociologije radne organizacije. Ona mora vršiti analizu društvenog položaja čovjeka u radnoj organizaciji u:

- a) radnoj strukturi radne organizacije (radni položaj),
- b) socijalnom sistemu radne organizacije (socijalni položaj)

Pri tom polazišta moraju biti:

1. teorijska saznanja o čovjeku, njegovim potrebama, interesima, ciljevima i mogućnostima,
2. karakteristike globalnog društvenog sistema u kojem je »smještena« radna organizacija kako u pogledu vladajućeg sistema odnosa tako i u pogledu njegovog razvitka.

Sociološkom analizom društvenog položaja čovjeka u radnoj organizaciji otkrivamo najbitnije protivrječnosti na liniji *čovjek - radna organizacija*. Ove protivrječnosti predstavljaju osnovni pokazatelj o tome u čemu je radna organizacija i dalje zadržala karakteristike *preduzeća*, a u čemu je primila karakteristike asocijacije. Naravno, progresivno razrješavanje protivrječnosti na liniji *čovjek - radna organizacija* predstavlja sigurnu osnovu za uspješno poslovanje radne organizacije i njen razvoj.

Sredstva za proizvodnju su drugi bitan moment proizvodnih snaga koji presudno utiče na položaj čovjeka u radnoj organizaciji, odnose u procesu rada, razvoj radne organizacije itd. *Njihov karakter se ne iscrpljuje u tehničko-tehnoškim i ekonomskim karakteristikama*. Ona svoj puni i pravi smisao dobijaju samo u spoju sa čovjekom, a čovjek u društvu. Suština sredstava za proizvodnju je u njihovom ljudskom liku. Znači, za stvaranje sredstava za proizvodnju, njihovu upotrebu,

razvitak, moramo imati u vidu pored tehničko-tehnoloških i ekonomskih karakteristika i ekološke, antropološke, psihološke, fiziološke, biomedicinske, sociološke i filozofske aspekte. Tehničko-tehnološke i ekonomske karakteristike sredstava za proizvodnju su jako značajne, ali ako se prilikom njihovog kreiranja zapostave ovi drugi aspekti, koje smo naprijed istakli, onda one za čovjeka i društvo imaju sasvim suprotne efekte. Danas, pogotovo. Nastupa vrijeme *tehničkog univerzuma*. Ovaj proces nikog ne ostavlja na miru, bilo da se radi o onima koji se sa uspjehom uključuju u tehnološki univerzum čija je prirodna osnova informatička tehnologija i koji stvara materijalne i druge pretpostavke za utemeljenje *komunističkog individualizma*, bilo da se radi o onima koji zaostaju i svoju sudbinu i dalje vezuju za zastarjela sredstva koja je moderna mikroelektronička i biotehnološka naučna revolucija prevazišla.

Sociološka naučna anticipacija ukazuje i dokazuje da se kod prvih stvaraju pretpostavke za *individualno kreativno stvaralaštvo u ukupnom čovjekovom postojanju* što je u nepomirljivoj suprotnosti sa zastarjelim *socijalističkim kolektivizmom* zasnovanom na kolektivističkom, masovnom, okoštalom, tipiziranom, uniformnom, propisanom, hijerarhijskom, podređenom u društvenim odnosima. *Znači, univerzalni komunistički individualizam zasniva se na modernim proizvodnim snagama.*

Sociologija radne organizacije ne samo da ne može zaobići ovu kardinalnu činjenicu već ona mora biti u centru njenih interesovanja i istraživanja. Pogotovo kada imamo u vidu sociologiju samoupravne radne organizacije kakva se razvija u jugoslovenskom društvu. Ona mora istraživati probleme kakvi su: struktura postojećih sredstava za proizvodnju u određenoj radnoj organizaciji i njen uticaj na radnu strukturu, položaj čovjeka u procesu rada i socijalnom sistemu radne organizacije, međusobni odnosi pojedinca, formiranje grupa i njihovih inter i intra grupnih odnosa, a naročito politika modernizacije sredstava za proizvodnju sa staništa uključivanja u savremene tokove društvenog razvitka.

3.2. Proizvodni odnosi u radnoj organizaciji

Sociološka analiza proizvodnih odnosa u radnoj organizaciji mora početi od temeljnog Marksovog i Engelsovog stava da se proizvodni odnosi izražavaju u svojini. U tom smislu u *Manifestu* pišu da »odnosi u kojima je feudalno društvo proizvodilo i razmjenjivalo, feudalna organizacija poljoprivrede i manufakture, jednom riječju – feudalni odnosi svojine nijesu više odgovarali već razvijenim proizvodnim snagama«. Ili za buržoasko društvo kažu »buržoaski odnosi proizvodnje i prometa, buržoaski odnosi svojine«.

Znači, Marksovo i Engelsovo shvatanje svojine kao proizvodnog odnosa obuhvata sve bitne elemente proizvodnih odnosa u širem smislu, odnosa u procesu proizvodnje, razmjene i potrošnje, a isto tako i sve bitne elemente načina organizacije rada i druge aspekte društvene podjele rada.

Ovaj aspekt proizvodnih odnosa kao svojinskih odnosa naročito je značajan u uslovima društvene svojine. Predmetno određivanje društvene svojine prema sredstvima za proizvodnju, ukupnog društvenog kapitala i uslova organizacije svih bitnih elemenata rada određuje subjektivno društvenu svojinu kroz odnose posjedovanja, upravljanja, raspolaganja i prisvajanja. Suštinu proizvodnih odnosa u radnoj organizaciji moramo sagledavati u svim naznačenim relacijama. U sa-

moupravnoj radnoj organizaciji proizvodni odnosi dobijaju društveno-svojinski karakter ne samo sa stanovišta prevladavanja protivrječnosti privatna – društvena svojina nego i sa stanovišta prevladavanja *antagonizma privatnog i društvenog u razvoju čovjeka i društva u okviru društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju*. Neobično je značajno utvrditi da li postoje razni vidovi otuđenosti čovjeka od društvene svojine, koji su privatistički sadržaji koji odvlače čovjeka od društvene svojine? Gdje su uzroci ovim pojavama?

Sigurno je da prevazilaženje protivrječnosti iz ovog domena imaju sudbinski značaj za efikasnost, privrednu i društvenu, socijalističkog samoupravnog društva. Centar u kojem se one moraju razrješavati je radna organizacija a njihovo razrješenje u njoj i njenom položaju u društvu čini crvenu nit daljeg razvoja socijalističkog samoupravljanja uopšte u društvu.

Već je istaknuto da društvenu podjelu rada moramo posmatrati kao sastavni momenat svojinskih odnosa. Naročito u uslovima društvene svojine nad sredstvima za proizvodnju u kojima svojina nije više osnov posjedovanja upravljanja, raspolaganja i prisvajanja. *Rad postaje osnova za uspostavljanje svih ovih odnosa.*

Društvu podjelu rada u samoupravnoj radnoj organizaciji moramo posmatrati sa dva aspekta:

- a) prevladanosti stare podjele rada i njenih klasnih sadržaja i
- b) protivrječnosti društvene podjele rada u uslovima društvene svojine i onemogućavanja da one dovedu do reprodukcije klasnih a ne samo socijalnih razlika.

Sociološka analiza podjele rada u samoupravnoj radnoj organizaciji pokazuje da ona i dalje zadržava strogu podjelu na upravljačke i izvršilačke poslove. Poslovi organizacije rada još uvijek su skoro isključiva nadležnost stručno-rukovodećih ljudi. Stara podjela rada se i dalje prihvata kao nužnost. Ona se u suštini ne posmatra kao društveni odnos, a njeni pojedini elementi kao manifestovanje pojedinih momenata proizvodnih odnosa (Npr. propisivanje u normativnom aktu o organizaciji poslova da je usmeni nalog pretpostavljenog osnova rada neposrednim izvršiocima suštinski je određivanje društvenog odnosa u koji nužno stupaju neposredni izvršilac – radnik i njegov pretpostavljeni. To je hijerarhijski odnos podređenosti odnosno nadređenosti a ne slobodnog udruživanja rada. Ili, određivanje proizvodno-finansijskog plana kao osnove rada rukovodiocima. A zašto on ne bi bio jednako osnova rada i radnicima i to ne samo u pogledu izvršenja nego i u pogledu kontrole cjelokupnih tokova u radnoj organizaciji? Isto je kada je u pitanju kvantitet i kvalitet rada – kontrolnu moć imaju stručno-rukovodeći ljudi u radnoj organizaciji. Itd.)

Raspodjela prema radu i rezultatima rada kao temeljni socijalistički princip u uslovima društvene svojine izaziva neizbježno socijalne razlike kao posljedicu »nejednake individualne obdarenosti«, a to znači »nejednake radne sposobnosti kao prirodne privilegije«. Lako ćemo se složiti da socijalizam ne može izbjeći pojavu socijalnih razlika. Ali socijalizam mora, naročito u fazi socijalističkog samoupravljanja na bazi društvene svojine, iznalaziti radikalna i opštevažeca rješenja za njihovo smanjivanje, iščezavanje, a naročito onemogućavanje *stvaranja uslova za reprodukciju klasnih razlika*. Inače socijalne razlike bi relativno brzo nužno dovele do reprodukcije klasnih pozicija. Takve tendencije u jugoslovenskom društvu već postoje. Treba imati u vidu da raspodjela prema radu bez ug-

rađenih socijalističkih elemenata (društvenosti i solidarnosti) vodi ne samo ekonomskom raslojavanju već i raslojavanju koje znači *monopolsku poziciju* u upravljanju društvenim sredstvima i radom od strane užih društvenih grupa.

Izuzetna je odgovornost sociološke analize da ukaže na suštinsko razlikovanje klasnih razlika (osnov tuđi rad) i socijalnih razlika (osnov rad i rezultati vlastitog rada).

Neuvažavanje opasnosti poistovjećivanja klasnih i socijalnih razlika imalo je nesagledive negativne posljedice u razvoju društvene svojine jugoslovenskog društva uopšte, kako na teorijskom tako i na praktično-političkom planu.

Dominacija nerada, bespoštedna borba za što povoljnije hijerarhijski nadređene pozicije u klasno-noprevladanoj podjeli rada i organizaciji društva, blokiranje stvaralačkih snaga nesposobnih izvršilaca u materijalnoj proizvodnji i duhovnoj sferi, zapanjujuća neracionalnost u korišćenju i razvoju društvenih sredstava, blokirajući otpori u realizaciji sudbonosnih zahvata u prevladavanju protivrječnosti daljeg razvoja jugoslovenskog društva – samo su neke od posljedica poistovjećivanja klasnih i socijalnih razlika.

3.3. *Struktura radne organizacije*

Za sociološku analizu radne organizacije najbitnije je razlikovanje.

- a) neformalne strukture radne organizacije,
- b) formalne strukture radne organizacije,
- c) oblici društvenog grupisanja na bazi društvene nejednakosti (društvene klase i slojevi).

Neformalna struktura radne organizacije se zasniva na primarnim vezama i odnosima članova radne organizacije gdje se kao rezultat javlja konstituisanje *neformalnih grupa* u radnoj organizaciji. Neformalne grupe u radnoj organizaciji iako nijesu propisane ili predviđene formalnom strukturom radne organizacije, znači nemaju legitimnost i moć na osnovu toga, često su uticajnije u radnoj organizaciji u rješavanju bitnih pitanja života i rada nego mnoge formalne grupe. Zbog toga su za sociološku analizu ukupnih odnosa u radnoj organizaciji izuzetno značajne.

S obzirom da su neformalne grupe u radnoj organizaciji »nevidljive«, egzaktna sociološka analiza njihove strukture, unutrašnjih veza i odnosa, veza i odnosa sa drugim neformalnim ili formalnim grupama u radnoj organizaciji veoma je otežana i utoliko delikatnija. To ne znači da neformalne grupe nemaju svoje norme ponašanja, sekcije, interakcije, statusnu hijerarhiju i vodstvo. Ali, teško je sve to naučno precizno identifikovati i naučno, etički odgovorno prezentirati i uključiti u praktičnu upotrebu.

Neformalne grupe u radnoj organizaciji se javljaju u raznim oblicima i sa različitim složenim i značajnim funkcijama.

Veoma je značajna njihova funkcija u odnosu na formalnu strukturu jer one često predstavljaju veoma pogodan *komunikacioni kanal* kroz koji se mogu sprovesti neki ciljevi koje postavlja formalna struktura.

Pod formalnom strukturom radne organizacije treba podrazumijevati:

1. organizacionu strukturu,
2. radnu strukturu,

3. političku strukturu,**4. samoupravnu strukturu.**

U formalnoj strukturi su veze i odnosi zasnovani na propisima tj. službeno utvrđenim pravilima ponašanja zbog čega se oni označavaju kao *sekundarni odnosi*.

U formalnoj strukturi se obično izražavaju: 1. odnosi vlasti – koji položaji u formalnoj strukturi imaju vlast nad drugima, 2. odnosi odgovornosti – koji položaji ili grupe su odgovorne drugim položajima ili grupama, 3. funkcionalni odnosi – koje grupe imaju specifične funkcije, 4. sistem komunikacija.*

Organizaciona struktura radne organizacije polazi od podjele rada i tehničko-tehnološke prirode radne organizacije i precizno je određena u pravnom sistemu radne organizacije. U samoupravnoj radnoj organizaciji to su: osnovne organizacije udruženog rada, zajedničke službe, stručne službe i sl. Ove organizacione cjeline se ne javljaju kao konstituisane formalne grupe – mada u situaciji kada su manje može biti i to slučaj. One zaslužuju izdvajanje u okviru analize formalne strukture zbog preciznosti i lakšeg upoređivanja normativnog i stvarnog.

Radnu strukturu čine prije svega radne grupe ili radne jedinice koje imaju sve osobenosti društvene grupe. Definisane su pravnim aktima ali ne tako precizno kao organizacione jedinice. U njima je veoma prisutan uticaj primarnih veza i odnosa bez kojih se sociološka analiza ovih grupa ne može valjano učiniti.

Političku strukturu čine političke organizacije, njihovo mjesto i položaj u radnoj organizaciji kao i svi oblici rada i aktivnosti.

U okviru samoupravne strukture radne organizacije treba podrazumijevati sve oblike samoupravnog organizovanja i samoupravne aktivnosti. Naravno da je to u samoupravnoj radnoj organizaciji žiža kroz koju se izražava cjelokupna struktura radne organizacije i njena dinamika. Zbog toga je za sociološku analizu i posebno značajna.

Oblici društvenog grupisanja u radnoj organizaciji na bazi nejednakosti u osnovi su određeni strukturom globalnog jugoslovenskog društva. U radnoj organizaciji nema svih društvenih slojeva koji postoje u globalnom društvu ali osnovni postoje: tehnokratija (bolje reći tehnobirokratija) i radništvo.

3.4. Struktura društvene moći u radnoj organizaciji

Društvena moć je izraz najbitnijih karakteristika strukture određenog društva. Vezana je za sredstva kojima se vrši uticaj, način uticaja, sposobnost pojedinca i društvenih grupa da djelatnošću i aktivnošću realizuju svoje ciljeve i društveni položaj pojedinca i društvenih grupa. Kroz jedinstvo ovih elemenata izražava se cjelina društvene strukture. Zbog toga je neobično značajno utvrditi strukturu društvene moći u samoupravnoj radnoj organizaciji kao jednoj od osnovnih ćelija jugoslovenskog društva.

Rezultati socioloških istraživanja pokazuju da u samoupravnoj radnoj organizaciji još uvijek nije uspostavljen demokratski obrazac moći već se zadržava oligarhijski, u kojem upravljačka struktura ima najveću društvenu moć. U ovakvoj situaciji sva bitna komunikacija radne organizacije sa njenim okruženjem i društvom u cjelini prepuštena je uskom krugu upravljačke strukture što pred-

* Prema: Dr Josip Županov, *Industrijska sociologija*

stavlja snažnu osnovu njene monopolske pozicije ne samo u odnosima radne organizacije i njenog okruženja nego i unutar radne organizacije. Ne možemo ostati na ovim konstatacijama već egzaktno utvrditi uzroke, izvore, oblike i strukturu moći u radnoj organizaciji u cilju prevladavanja oligarhijskog obrasca moći i uspostavljanja demokratskog.

3.5. *Neki praktični problemi sociologije radne organizacije*

Naprijed istaknuti problemi sociologije radne organizacije nemaju samo teorijski značaj. Njihova teorijska analiza je neophodna osnova za empirijska istraživanja konkretnih problema radne organizacije i uključivanje sociologije i sociologa u rješavanju praktičnih problema svake samoupravne radne organizacije.

Osnovni cilj uključivanja sociologije i sociologa u rješavanje praktičnih problema jeste povećanje produktivnosti rada i poslovne efikasnosti radne organizacije uz razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa a to znači humanizaciju rada i razvoj čovjeka i društva.

Naravno da ovdje ne možemo ukazati na sve značajne praktične probleme u čije rješavanje treba da se uključi sociolog. Ističemo samo neke po našem mišljenju značajnije:

1. kadrovska politika (politika prijema radnika, uključivanje novih radnika, adekvatnost kadrovske strukture uposlenih radnika, obrazovna, zdravstvena, starosno-polna struktura, fluktuacija, apsentizam i dr.)
2. oblast rada (organizacija procesa rada, uslovi rada, upravljanje radom, formiranje radnih grupa, struktura rada i promjene u strukturi rada, odnosi na radu, radni moral, timski rad, odnosi tehnologije i organizacije rada, grupne odluke, odmori u vrijeme rada, produktivnost rada i dr.),
3. tehničko-tehnološka struktura radne organizacije, njena usaglašenost sa radnom strukturom i kadrovskom strukturom i mjere koje treba preduzeti za njeno unapređenje a u skladu sa savremenim nivoom razvijenosti sredstava i mogućnosti radne organizacije,
4. upravljačka struktura radne organizacije, njena efikasnost i odnos sa radnicima,
5. izučavanje organizacione strukture radne organizacije i njene efikasnosti,
6. izučavanje samoupravne strukture i njene adekvatnosti,
7. izučavanje političke strukture i njene adekvatnosti,
8. kultura rada i slobodnog vremena,
9. društveni i lični standard (interpretacija socijalnih potreba koje utiču na zadovoljstvo na radu i dr.)
10. status radne organizacije u globalnoj strukturi društva (institucionalni okvir radne organizacije, posebno unutrašnje karakteristike a posebno karakteristike veza radne organizacije sa društvom).

4. **Saradnja sociologije radne organizacije sa drugim disciplinama**

Sociologija mora pokazivati stalno interesovanje za rezultate svih nauka, i to ne samo društvenih. Nemoguće je zamisliti sociološka istraživanja društvenog položaja čovjeka danas a da se ne uzme u obzir razvoj tehnike i tehnologije i njihov

uticaj na podjelu rada u savremenom društvu. Ili, recimo, rezultati bioloških i medicinskih istraživanja i njihov uticaj na čovjeka i društvo.

Povezanost sociologije sa drugim društvenim naukama neuporedivo je veća. One proučavaju društvo i društvene pojave iz raznih aspekata, što za sociologiju može ne samo da bude korisno nego sociologija mora koristiti saznanja svih društvenih nauka i to u teorijskom i u metodološkom smislu. Pritom, sociologija ne smije preuzimati i rezultate drugih nauka već ih posmatrati na specifičan način tj. izučavati i naučno objasniti sociološki aspekt njihovih rezultata i u tom smislu ih uključiti u sociološku analizu društva i društvenih pojava. Na taj način druge nauke treba da koriste rezultate sociologije.

U tom smislu naročito je značajna saradnja sociologije radne organizacije i fiziologije rada, medicine rada, psihologije rada, ekonomije, andragogije i drugih srodnih disciplina. Sociolog uvijek mora postaviti i potražiti odgovor na značajna pitanja koja treba da rasvijetle i naučno objasne položaj čovjeka u procesu rada u okviru određene globalne strukture društva.

Jedno od njih je, na primjer, koliko pažnje društvo i radna organizacija poklanjaju uslovima rada i medicinsko-fiziološkim aspektima rada i da li to čine samo u cilju povećanja produktivnosti rada, odnosno profita, bez obzira na posljedice po zdravlje ljudi, ili je osnovni cilj očuvanje zdravlja i sposobnosti radnika, a u sklopu toga i povećanje produktivnosti rada. Ili, kakve su mogućnosti i način pojedinih socijalnih slojeva da dobiju povoljnije ili nepovoljnije uslove rada, odnosno da dođu u pojedine grane i oblasti društvene djelatnosti, i u okviru toga na radna mjesta sa povoljnijim ili nepovoljnijim uslovima rada. Problem vrednovanja uslova rada u pogledu raspodjele stvorenog dohotka, raspodjele stanova i drugih elemenata društvenog i ličnog standarda je izuzetno značajno polje socioloških istraživanja i za kompleksno naučno objašnjenje tih pitanja sociologija rada koristi rezultate srodnih naučnih disciplina.

Očigledno je da postoji veoma široko polje neophodne saradnje sociologije radne organizacije sa drugim disciplinama a da nijednog momenta ne dođe do preklapanja ili pak negiranja naučne ili praktične potrebe njihovog istovremenog postojanja.

THE SOCIOLOGY OF WORKING ORGANIZATIONS

SLOBODAN VUKIĆEVIĆ

The sociology of working organizations we consider as a part of the work of sociology. However, regarding the specificity of working organizations and their importance for the global social structure, we can say that the sociology of working organizations is in itself particular.

This work stresses the specific situation of working organizations in Yugoslav society where there is a question of transforming working organizations from firms into associations. In order to confirm whether this transformation process has begun, there must be completed a foundation of social analysis: productive strength (man and the means of production); relations in production; the structure of working organizations (informal, formal, class) and the influence of the social structure on the working organization. Also there are pointed out other practical problems, which should be dealt with by sociology of working organizations and the necessary co-operation of working organization sociology with other sciences (philosophy, medicine, psychology, economy and education).